

האם נהגה שמחת בית השואבה בשמיני עצרת – ותשובת הגאון רבי ישראל בנימין באסאן בזה

מן המפורסמים שברבני איטליה, ומבני משפחת באסאן¹ הם: ר' ישעיהו באסאן שהיה רבו של רמח"ל², ובנו ר' ישראל בנימין. ר' ישעיהו נפטר בב' בניסן תצ"ט. לאחר פטירתו הוציא לאור ר' ישראל בנימין את תשובותיו של אביו בשם שו"ת לחמי תודה, שהוא חלק מהספר הנקרא תודת שלמים, ויניציאה, תק"א. בסוף הספר הוסיף ר' ישראל כמה תשובות משלו.

על ר' ישראל בנימין כתב ר' חננאל ניפי את הדברים הבאים:³

כמוהר"ר ישראל בנימין בסאן בן הגאון הנ"ל⁴ אב"ד דק"ק ריגיו, אור תורתו זורחת בס' תודת שלמים בשו"ת אשר בסופו.⁵ והיה לו יד ושם בחכמות לימודיות, ונכבד הרבה אפילו בעיני אומות העולם. והניח אחד עשר ספרים מדרושיו,⁶ ושירים רבים. ועוד חיבר ס' פירושי לחם פירוש על ספר אגלי דל להרב אביו זצ"ל. ובספר קול עוגב⁷ דף פ"ד פ"ה האריך בשבח הרבנים בסאן אב ובנו וכתב שכל התלמידים אשר נשא לבם לחבר שירים בלה"ק ישימו עיניהם על השירים הנכבדים שחברו הרבנים הנ"ל, ועלה לשמים בשנת התק"ן בן תשעים שנה ויותר תנצב"ה.

אוסף עוד פרט על דברי ר"ח ניפי והוא שידיו של ר' ישראל בנימין רב לו גם בקבלה כפי שהדבר בא לידי ביטוי בתשובה המתפרסמת בזה, ובתשובות נוספות שכתב. אכן על תולדותיו, שיריו וחיבוריו של ר' ישראל בנימין נתפרסמו בזמננו עוד דברים, ובהם עמדו הכותבים הן על כחו בקבלה והן על עניינים נוספים הקשורים בו,⁸ ועל כן לא ארחיב יותר כאן.

כתב יד של ספר אגלי דל שהזכיר ר"ח ניפי, נמצא כיום ברשות הספרייה של בית המדרש לרבנים באמריקה שבניו יורק, ומספרו Rab 1359 (צילומו בספרייה הלאומית בירושלים, F 43363). בראשו נמצאת הסכמה של חכמי ויניציאה בזה הלשון:

בהתאסף ראשי עם... בא לפנייהם כמוהר"ר ישראל בנימין בסאן נר"ו בכמוהר"ר ישעי' זצוק"ל והקריב לפנייהם ג' ספרים כ"י... ושם השלישי אגלי דל ג"כ משאלות ותשובות הכינים וחקרים כמוהר"ר אביו זצוק"ל. ובקש מאתם הרשות להדפיסם כולם כאחד אחר

1. ראה מאמרי 'האם אבל יכול להקיף את הבימה בסוכות, תשובת ר' ישראל חזקיה באסאן וחכם שלא נודע שמו', מוריה, שצא-שצג (תשע"ד), עמ' כג, שבו כתבתי פרטים על משפחה זו. קטע זה וההערה שבו אף הם לקוחים מאותו מאמר, עמ' כד. 2. על תולדותיו ראה מ' וילנסקי, 'לתולדותיו של ר' ישעיה באסאן', קרית ספר, כז (תש"י), עמ' 111-114; 'סלמון', רבינו ישעיהו באסאן זצ"ל, צפונות, שנה א, גליון ב (תשמ"ט), עמ' כט-לא. ראה גם מאמרי 'ההתנגדות להדפסת ספרי ר' ישעיהו באסאן ועוד מענייני רמח"ל כפי שעולה מתשובת רבי יצחק פאציפיקו מכת"י, המעין, כרך נד, גליון ד [210], (תמוז, תשע"ד), עמ' 42-5. 3. תולדות גדולי ישראל וגאוני איטליה לרמ"ש גירונדי עם הוספותיו של ר"ח ניפי, טריאסטי, תרי"ג, עמ' 153, אות לו. 4. כלומר, ספר תודת שלמים בנו של ר' ישעיהו שהזכירו ר"ח ניפי לעיל. 5. כלומר, שם נדפסו גם כמה שו"ת של ר' ישראל. 6. שתי דרשות שלו נדפסו על ידי ר"א ולר במאמרו, 'שתי דרשות בענין מעלת הצדקה וקיום המצוות', מוריה, שפה-שפז (תשע"ד), עמ' נד-ס, ושם פרטים על תולדותיו. 7. ר' אברהם ברוך פיפרנו, קול עוגב, ליורנו, תר"ו. 8. מ' בניהו, 'שירי קינה על רבי בנימין הכהן מריגיו', ספר זכרון להרב יצחק נסים, ספר חמישי, ירושלים, תשמ"ה.

• מוריה, שנה שלוש וארבע, גליון ד—ו (ת—תב), אלול תשע"ה

העיון והשיקול שנעשה מרבני ישיבתינו הכללית יר"ה. לכן כולנו בלב ושפה אחת הסכמנו כפי סדרינו שתהי' הרשות נתונה לו בכל מכל כל אשר שאל ובחייוב להדפיס רשיונינו זה בספר.

החותמים פה ויניציאה ליל ביאת יום הששי ח' אלול התק"ב...⁹

עיון בכתב היד מלמד כי הוא מורכב משני חלקים. החלק הראשון כולל את תשובותיו של ר' ישעיהו עד דף 410. בדף 411 ע"א נאמר: "פירורי לחם משלחן הגאון אב"ד זצוק"ל¹⁰ ממהר"ר ישראל בנימין באסאן". לא נתברר מי הוסיף את המלים הכתובות באותיות קטנות ומה טיבן. לאור דברי ר"ח ניפיי שהעתקנו לעיל "ועוד חיבר ס' פירורי לחם פירוש על ספר אגלי דל להרב אביו זצ"ל", משמע כי ספר פירורי לחם נסמך על ספר אגלי דל ומבאר אותו. אלא שבדיקה של פירורי לחם מעלה כי הוא ספר שו"ת העומד בפני עצמו, ואינו מוסב על אגלי דל. בספר פירורי לחם יש 37 סימנים. בחלק מהסימנים נמצאת חתימתו של ר' ישראל בנימין: "העבד ישראל בנימין בכמהר"ר ישעיהו באסאן זצוק"ל", ויש שהוא חותם ללא המלה "העבד" בראש החתימה. יש בו גם תשובות שאינן חתומות. המפתחות של ספר פירורי לחם נמצאים בסופו, בעמ' 493, וכך נאמר בהם: "תמו המפתחות בעזר א-להי¹¹ הרוחות היום יום י"ט לחדש אדר שני שנת תקו"ם תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד".

התאריך כאן נראה תמוה. הרי הספר הוגש לאישור הדפסה וקיבל את ההסכמה של חכמי ויניציאה כבר בשנת תק"ב כפי שכתבנו לעיל, ואילו תאריך כתיבת המפתחות הוא כארבעים שנה מאוחר יותר. אפשר שבעת שהוגש הספר לאישור הוא לא כלל את המפתחות ואלו נוספו בשלב הרבה יותר מאוחר.

נמצא שספר פירורי לחם מכיל שו"ת של ר' ישראל בנימין. מתוכו מתפרסמת לפנינו התשובה בחלק או"ח, סי' כ"ח, דפים 473-474. תודתי להנהלת ספרית בית המדרש לרבנים באמריקה על מתן הרשות לפרסום התשובה. הוספתי מראי מקורות בסוגריים עגולים, והשלמות מעטות ניתנו בסוגריים מרובעים. נאמר עתה דברים ביחס לנושא שבו דנה התשובה.

השואל, ששמו אינו ידוע לנו, מנה ארבעה חכמים הסבורים ששמחת בית השואבה נוהגת בשמיני עצרת, והואיל ונראה לו שיש לכך סתירה מדברי הגמרא והרמב"ם, הוא פנה לר' ישראל לביור העניין. ר' ישראל הצדיק את תמיהת השואל בכך שהוכיח מדברי הגמ' ומהרמב"ם שאכן הצדק עמו. לאמור, הן לדעת השואל והן לדעת ר' בנימין, שמחת בית השואבה נוהגת בחול המועד, אבל לא בשמיני עצרת. לא זו בלבד, אלא שר' ישראל הוסיף על דברי השואל עוד שני חכמים הסוברים ששמחת בית השואבה נוהגת בשמיני עצרת, ותמה גם עליהם, הלא הם: ר' אברהם הירחי מתקופת הראשונים בספרו המנהיג, ור' יוסף צרפתי מחכמי האחרונים בספרו יד יוסף.

נגדיל את התמיהה, ונוסיף עוד חכם מתקופת הראשונים הסובר כמותם, הלא הוא: ר' בחיי בספרו כד הקמח.¹² גם בין האחרונים מצאנו כמה חכמים הסוברים כן: ר' יצחק ב"ר אליהו שני

עמ' רנד-רסב. וראה גם המצויין בהערה 6. 9. כאן באים שמות הרבנים שחתמו על ההסכמה. ההסכמה הועתקה במלואה ע"י מ' בניהו, הסכמה ורשות בדפוס ויניציאה, ירושלים, תשל"א, עמ' 145, ועמ' 321, מס' 8. וראה עוד על כתב יד זה במאמרו (לעיל הערה 8), עמ' רנג. 10. מלים אלו נדפסו כאן באותיות קטנות, כי כך הן כתובות בכתב היד. 11. בכתב היד שתי האותיות הראשונות מחוברות כנהוג בהרבה מקרים. 12. ערך עצרת, מהד' רח"ד שעוועל, ירושלים, תשל"ל, עמ' רצה: "שנינו במסכת סוכה ההלל והשמחה שמונה וזו היא שמחת השואבה שהיו שמחין בה חכמי ישראל חסידים ואנשי מעשה וראשי ישיבות היו מרקדין באבוקות של אור

בספרו מאה שערים,¹³ ר' משה מת בספרו מטה משה,¹⁴ ר' יאיר בכרך בספרו שו"ת חוות יאיר,¹⁵ ר' שמעון ב"ר מנחם מרדכי,¹⁶ ר' חנוך זונדל ב"ר יוסף בפירוש עץ יוסף על עין יעקב.¹⁷

והנה כבר שניים מחכמי איטליה דנו ביחס שבין שמחת בית השואבה לשמיני עצרת וכפי שיוסבר. הראשון הוא ר' יהודה מוסקאטו, שספר דרשותיו נפוצות יהודה נדפס לראשונה בויניציאה שמ"ט, ור' ישראל בנימין היה יכול לראותו. בדרוש שלושים עמד על שאלה זו, ואלו דבריו:

ובזוהר סוף פרשת תצוה (קפז ע"א) זכר עשה כי ביום הזה היו עושים שמחה גדולה, ולמדנו משם כי כל שמחתם בשבעת ימי הסוכות שבכללם שמחת בית השואבה והדלקת הנרות ורקידתם... היתה כדמות הכנה לשמחת יום שמיני עצרת שהוא התכלית כמבואר שם, לא שתהיה שמחת בית השואבה ביום זה ממש, כמו שנתבלבל בענינו בעל דרך אמונה מאמר ב שער ד, וכן הפייטן¹⁸ האשכנזי שסדר פיוט על שמחת בית השואבה לאמרו בליל שמיני עצרת, אם לא נדחוק עצמנו לומר שכוון גם הוא למה שזכרנו מספר הזוהר להיות הכל הכנה לשמיני עצרת. אמנם טעותו של בעל דרך אמונה מבואר נגלה ממה ששנינו בפ' החליל ששמחה זו תהיה נעשית בימי הסוכות, ותהי ראשיתה במוצאי י"ט הראשון של חג, והדברים ברורים מאד הביאם הרמב"ם בסוף הלכות סוכה ולולב.

השני הוא ר' מלכיאל אשכנזי שפעל במנטובה קצת אחריו,¹⁹ אבל רק בדורנו נתפרסם חיבורו מכתב יד בשם חנוכת הבית.²⁰ אף הוא תמה על מנורת המאור ועל יד יוסף ועל דרך אמונה, אלא שתמיהתו שונה מתמיהת ר"י מוסקאטו. לכן אעתיק בזה את מרבית דבריו:²¹

מדברי התוספתא²² שהבאתי ומסוגי' פ' ה' (ופ' ו')²³ דסוכה נראה דשמחת בית השואבה היתה בכל ימי החג שהיו מנסכים מים וכדת'²⁴ וניסוך המים שבעה... וכן נראה מדברי הרמב"ם סוף הלכות לולב... אבל לא כן דעת בעל מנורת המאור ואחרים, שכתב בנר שלישי כלל רביעי חלק ששי פרק שמיני²⁵ ששמחת בית השואבה היתה ביום שמיני עצרת בלבד וזה לשונו, חסידים הראשונים היו מרבים בבית המקדש

ואומרין דברי תושבחות והלויים היו מנגנים בכנורות ובכל כלי שיר".¹³ שאלוניקי, ש"ג, שער תשעה עשר (לובלין, תר"ע, דף יט ע"ב): "והסוד מפני שהקב"ה עתיד להתחד בכנסת ישראל בשמיני חג עצרת ולעשות סעודה קטנה זו היא שמחת בית השואבה שאמרו רז"ל".¹⁴ סוף סי' תתצא: "וביום השמיני הוא שמחת בית השואבה אשר עליה אמרו רבותינו ז"ל מי שלא ראה" וכו'.¹⁵ סי' רלח: "ושמחת בית השואבה בליל שמיני עצרת".¹⁶ הרב חיבר כמה וכמה ספרים, וכן כתב פירוש בשם אצבע קטנה על ספר מורה באצבע ועוד ספרים של החיד"א, איזמיר, תרל"ו (נדפס מחדש בתוך ספר עבודת הקודש לחיד"א, ירושלים, תשמ"ז). ובפירושו על מורה באצבע, סי' ט, אות רצו, כתב כך: "ויום שמיני חג עצרת היו עושין שמחת בית השואבה בו ביום, ואעפ"י שבגמ' משמע שבחול המועד היה ניסוך המים הכל היתה הכנה ליום שמיני עצרת והיתה שמחת בית השואבה סימן לשמחה העתידה... עיין בספר יד יוסף דף רפ"ה ע"ד משם בעל דרך אמונה ז"ל ע"ש".¹⁷ סוכה סי' לח, דף נג ע"א: אמרו עליו על רשב"ג כשהיה שמח בשמחת בית השואבה וכו', ועל כך כתב בעץ יוסף: "ירצה כי אלו החכמים אשר היו שמחים בשמחת בית השואבה והוא בשמ"ע אשר בו היה סיום התורה".¹⁸ על דברי הפייטן נעמוד לקמן.¹⁹ ר"א סופר כתב בהקדמתו (ראה הערה הבאה) עמ' 10 כי חכם בשם מלכיאל אשכנזי מוזכר בארכיון של קהילת מנטובה בין השנים שע"א-שפ"ט, ובמשך שנים אלו הוא מונה למנויים חשובים בקהילה.²⁰ באור על מסכת מדות להגאון ר' משה קדיס... ונלוה אליו ספר חנוכת הבית על צורת בית המקדש להחכם החבר ר' מלכיאל אשכנזי זצ"ל ממנטובה... יוצאים לאור בפעם הראשונה... על ידי אברהם סופר, ירושלים, תשכ"ג.²¹ חנוכת הבית הנ"ל, 93-94. ²² לעיל הביא את תוספתא סוכה פ"ד ה"ח: "אמר ר' יהושע בן חנניה כל ימי שמחת בית השואבה לא היינו רואים שנה". ור"א סופר בהערותיו כאן כתב: "ומה שלא הביא רבינו את דברי הגמ' סוכה נ"ג א', אולי משום ששם ליתא: 'כל ימי...' וצ"ב".²³ ר"א סופר בהערותיו כתב דיו טעות, שהרי בסוכה יש רק ה' פרקים.²⁴ סוכה פ"ד מ"א.²⁵ ר' יצחק אבוהב, מנורת המאור, נר שלישי, כלל רביעי, הלכות חג הסוכות, פ"ח, מהד' מוסד הרב קוק, ירושלים, עמ' 328-330. יש הבדלים קלים בין נוסח

מוריה. שנה שלושים וארבע, גליון ד-ו (ת-תב), אלול תשע"ה ♦

בשמחה ביום זה לשם שמים, לפי שהיה היום מיוחד לשמח את ישראל עם אלקי אברהם, כדגרסינן בפרק החליל החסידים ואנשי מעשה וכו' עד כאן. וגם בעל ספר יד יוסף כתב בדרוש לשמיני עצרת דף רפ"ה ע"ד 26 וז"ל, ולרמז זה היו עושים שמחת בית השואבה בשמיני עצרת כדכת' הרב בעל דרך אמונה מאמר ב' שער ד' 27 שבשמיני עצרת היתה שמחת בית השואבה ואעפ"י שבג' משמע שבכל המועד היה נסוך המים הכל היתה הכנה ליום הזה הנכבד והנורא דכתיב ושאתם מים בששון ממעיני הישועה ואמרתם ביום ההוא וכו' ע"כ דבריו. וז"ל בעל דרך אמונה במאמר הנזכר, וזהו מה שרצו ז"ל פ' החליל וז"ל תניא אמרו עליו על רשב"ג... וירצו כי אלו החכמים אשר היו שמחים בשמחת בית השואבה היא בשמיני חג העצרת הנזכר הנעשה בעד האמונה ואז היו שואבים מן המלא העליון רוח הקדש אשר הוא הנרמז והנרצה בשמחת בית השואבה שהיו שואבים רוח הקדש שנא' ושאתם מים בששון ממעיני הישועה וכו' ע"כ. הרי לדעתם ששמחה זו היתה בשמיני עצרת בלבד 28 ואם קבלה נקבל.

לאמור, עיקר תמיהתו של ר"מ אשכנזי על מגורת המאור ועל שני החיבורים האחרים היא שמדבריהם עולה ששמחת בית השואבה נהגה רק יום אחד ולא שבעה ימים. 29 אבל הקביעה שיום זה לדבריהם הוא שמיני עצרת היא לכל היותר שאלה משנית.

יתכן לומר שגם תמיהת ר"י מוסקאטו היא אותה תמיהה, וקשה לדעת בבירור מה כוונתו, ואני נוטה לכיוון זה.

השאלה בדבר הקשר בין שמחת בית השואבה לבין שמיני עצרת המשיכה להעסיק את החכמים בדורות הבאים, אולם היא התעוררה בגלל פיוט מסויים כפי שנראה מיד, ולא בגלל הספרים שהוזכרו עד הנה. אבל בכל זאת מצאנו לחכם אחד שניסה ליישב את דברי בעל דרך אמונה. המדובר בר' דוד זכות ב"ר מזל טוב מודינה שהיה רב בקהילת מודינה שבאיטליה, וחיבר ספר בשם זכר דוד, ליוורנו, תקצ"ז. הוא מסביר שבעל דרך אמונה נקט כשיטת ר' יהודה האומר שביום שמיני עצרת היה גם ניסוך המים, 30 וכו' ביום גם החלו לבקש על הגשמים, שהרי הא בהא תליא. הוא מסמך לכך את השיטה האומרת ששמיני עצרת הוא יום מסירת פתקים, לאמור יום דין, ולכן יש בו ניסוך המים ובקשת גשמים. והואיל ויש בו ניסוך המים ממילא יש בו שמחת בית השואבה. אביא חלק מדבריו: 31

בתוספתא דסוכה פרק ג' ניסוך המים כל שבעה, רבי יהודה אומר כל שמונה, ופירש שם הר"ב חסדי דוד דר"י ס"ל כמ"ד בגמרא דטעם ניסוך המים שבחג משום שבו נידונים על המים, וזה ידוע דעיקר הדין דהיינו נתינת רשות לממונים אחר מסירת הפתקין שהיא בשמיני עצרת הילכך סבר שגם בו ביום צריך ניסוך המים... איכו השתא ר' יהודה דהכא בתוספתא דס"ל שניסוך המים איכא גם כן בשמיני עצרת, ס"ל כר' יהודה התם דתענית (ג ע"א) שדוקא בו ביום מזכירין לפי שנשלם ניסוך המים ונמסרו

ר' מלכאל ובין הנוסח שלפנינו, ואין הם משמעותיים. 26. ר' יוסף צרפתי, יד יוסף, ויניציאה, שע"ו, דף רפה סע"ד; אמשטרדם, ת"ס, דף רפז רע"ב. 27. ר' אברהם ביבאגו, דרך אמונה, מאמר ב, שער ד, קושטא, רפ"ב, דף מט סע"ד. 28. ר"א סופר כתב בהערותיו: "גם בפיוט ליל שמחת תורה כפי מנהג אשכנז אי' וז"ל: 'שמיני קול שמע באהבה רנת בית השואבה ביום השמיני', עכ"ל, וכבר תמה ע"ז בבכורי יעקב רס"י תרס"ט, ע"ש". ועל כך נעמוד לקמן. 29. גם רש"א ורטהיימר בשו"ת שאלת שלמה, ח"א, ירושלים, תשנ"ב, סי' סו, תמה על בעל מגורת המאור בעניין זה, וכתב שבהכרח עלינו לומר שלשון מגורת המאור לאו דווקא. 30. כך כתב גם בקיצור ר"ש נתנזון בשו"ת שואל ומשיב, מהד' תליתאה, ח"א, סוף סי' קכ. אלא שהוא כתב כן כדי ליישב את דברי הפייטן, ולא את דברי בעל דרך אמונה. 31. מאמר שלישי, פרק פה, עמ' רעג-רעד. זכר דוד נדפס בימינו

הפתקין אבל לא קודם לכן משום שהגשמים הם סימן קללה בחג... עוד מצאתי רמז למנהג הנ"ל שאר³² ענין שמחת בית השואבה ביום הזה כמ"ש בתיקונים תיקון כ"א³³ וכד נטלא מאימא עילאה דאיהי שמחת תורה שמחת בית השואבה ואיהי חופה דיליה אתקרי שמיני חג העצרת עיין שם באורך. ובזה נחה תמיהת הר"ב בית דוד³⁴ בפרק ד' דסוכה משנה ט' דאולי הפייטן על זה סמך.

עתה נעבור לשאלת הפיוט. לאמור, מצאנו פיוט שנאמר בו במפורש ששמחת בית השואבה נוהגת בשמיני עצרת.

הפיוט שעורר את השאלה הוא הפיוט 'את יום השמיני' שחובר על ידי פייטן בשם 'יצחק, שאין לנו פרטים עליו ועל מקומו.³⁵ ר"א טירנא וחכמים נוספים³⁶ כתבו שיש לומר אותו בליל שמחת תורה. בפיוט זה מנה הפייטן דברים השייכים ליום השמיני, ונמצא שהקביעה לומר אותו בליל שמחת תורה היא מובנת. אלא שאתה מוצא בין השאר שהפייטן אומר בו: "שמיני קול שמע באהבה, רנת בית השואבה, ביום השמיני".³⁷ ואם אין לנו תמיהה על האומרים אותו בשמיני עצרת, שהרי רובו ככולו מתאים ליום השמיני, הרי יש לנו תמיהה על הפייטן האומר במפורש שביום השמיני נהגה שמחת בית השואבה.³⁸

על שאלה זו נאמרו כמה תשובות,³⁹ וכדי לא להאריך אסתפק בשתי תשובות שיש בהן גם

במהדורה חדשה ומהודרת על ידי מכון אהבת שלום, ירושלים, תשס"א. העניין נמצא שם בחלק רביעי, עמ' תרט-תריא. תולדות המחבר כתב מ' בניהו ונרפסו בראש החלק התמישי. המחבר פעל בשנים תקל"ח-תרכ"ה. 32. כלומר: שאומרים. בזכר דוד, מהדורה חדשה (לעיל הערה קודמת) נדפס כאן: "שאיין ענין שמחת" וכו', וזו טעות חמורה (טעו בפתרון הקיצור שנדמה להם שנדפס: שאי'), והיו צריכים לשים לבם שלא יתכן לומר כן, שהרי דבר זה הוא הפך כוונת המחבר. 33. גם ר' ישראל רמז לאמור כאן, ראה הערה 77, אלא שהוא פירש זאת לאידך גיסא על פי אור יקר שם. 34. כוונתו לפירוש המשניות לר' דוד קורנילדי, בית דוד, אמשטרדם, תצ"ח. וכך כתב: "כל שמונה וכתב הר"ב דאין הלכה כמותו [כר' יהודה] ופשוט הוא, ולפיכך אני תמה על הפייטן שעשה פיוט שמחת בית השואבה לליל י"ט האחרון של חג, ואע"פ שבכמה מקומות לא היו משגיחין הפייטנים לכתוב אליבא דהלכתא כמו שכתבתי בשם התוס' בפ"ז דיומא מ"ג, מכל מקום לעשות פיוט שלם דלא כהלכתא הוא תמוה, וצ"ע". 35. מחזור לסוכות, מהד' ר"ד גולדשמידט-ר"י פרנקל, ירושלים, תשמ"א, מבוא, עמ' לא, מס' 19. 36. ר"א טירנא ספר המנהגים (לקמן הערה 46), עמ' קל, ושם מנהגי ר"ז יענט עמ' קעו. מהר"ל (לקמן הערה 46), כתב כן בשם יש אומרים. גם ר' יעקב חזן מלונדרץ בספרו עץ חיים, מהד' ר"י ברודי, ירושלים, תשכ"ב, עמ' קלו, כתב שאומרים פיוט זה בליל שמחת תורה. וכן הוא במנהגי תפילות השנה של קהילת רגנשבורג שפרסם א' ארנר, קבץ על יד, סדרה חדשה, קבץ יט (כט), ירושלים, תשס"ו, עמ' 270. אמירת הפיוט בליל שמחת תורה נזכרת במקומות נוספים ולא נאריך בזה. 37. מחזור (לעיל הערה 35), עמ' 326. 38. רש"א ורטהימר (לעיל הערה 29) יישב שאלה זו בהביאו את כד הקמח ואת מנורת המאור כהוכחה ששמחת בית השואבה נהגה בשמיני עצרת. והוסיף כי כך פירשו את המשנה (סוכה פ"ה מ"ד) "ההלל והשמחה שמונה", שהכוונה לשמחת בית השואבה, ולא כרש"י שם שפירשה על שמחת שלמים, ע"ש. ואח"כ הוסיף: "ולדעתי נר' כי מפני זה נתייחד המנהג הקדמון לעשות הקפות בליל שמחת תורה" וכו'. השערה זו כתב מאוחר יותר גם ר' מנחם נחום פרידמן באוצר החיים כרך ג (תרפ"ו), עמ' ו-ז, ללא כל אסמכתא. א' יערי, תולדות חג שמחת תורה, ירושלים, תשכ"ד, עמ' 359, דחה את דבריו בנימוק שאין קשר בין היום השמיני של סוכות לשמחת בית השואבה, שהרי ביום השמיני "לא היתה שמחת בית השואבה נוהגת בזמן שבית המקדש היה קיים". ברם, לאור האמור דחייה זו כפי שהיא אינה דחייה. 39. חלק מהם צוינו בספר פרדס אליעזר, שחובר על ידי כולל דמשק אליעזר, סוכות, חלק ג, ברוקלין, תשע"א, עמ' תשפה-תשצג. ראה גם לעיל הערות 29 (צויין גם בפרדס אליעזר), והערה 30. בתל תלפיות בעריכת רד"צ קצבורג, חלק טז (תרס"ח) דנו בזה: עמ' ס ס' מב (תשובת רש"א ורטהימר, שנדפסה מאוחר יותר בספרו, ראה לעיל הערה 29), עמ' פו ס' סח (תשובת העורך שציין לנפוצות יהודה), עמ' צח סוף ס' עט ("פשיטא לי דהפייטן יסדו לר' יהודה... גם יפה כתב... בשם נפוצות יהודה וכידוע ליו"ח דעיקר השמחה הוא בשמ"ע ועי' נועם מגדים פ' חיי ב' ויצחק בא וגו'"), עמ' קח ס' צא (ציין לר"י שור בספר העתים עמ' מוריה, שנה שלושים וארבע, גליון ד-ו (ת-תב), אלול תשע"ה.

תשובה לשאלה נוספת כפי שנראה בהמשך, ועל כן מן הראוי להביא אותן כאן. ואלו הן:

תשובה אחת השיב ר"י עטלינגר ואכתוב את עיקרי דבריו: 40

העיר [השואל] על הפייטן שסדר שמחת בית השואבה במערבית של שמיני עצרת וגם במערבית של ליל שמחת תורה כתוב קול שמע באהבה... ותימה דזה כרבי יהודה דגם בשמיני מנסכים והרי לא פסקינן כוותיה. הנה ממערבית שמיני עצרת אין תימא, ששם לא נזכר שהי' בליל שמיני שמחה זו וכבר כתב הגאון משה טובי זצ"ל בביאורו למערבית לליל ראשון של פסח טעם לזה למה סידר הפייטן בליל שמיני עצרת השמחה של ימים שעברו יע"ש. 41 אבל על הפייטן של ליל שמחת תורה ודאי יש לתמוה... על זה אפשר נתכוון הפייטן באומרו 'קול שמע באהבה רנת בית השואבה ביום השמיני', שביום השמיני הרימו קול רנה וישועה במה שזכו לרנן בשמחת בית השואבה. ואולי עפ"ז נתייחד ג"כ להזכיר שמחת בית השואבה במערבית של שמיני עצרת לפי מנהג אשכנז, אבל לפי מנהג פולין מזכירין בליל ב' של סוכות ולא בליל שמיני עצרת.

תשובה שנייה כתב רא"ד רבינוביץ-תאומים (אדר"ת): 42 "ויותר נראה דליל השמיני שמחו לכ"ע שהיה גמר שמחתם מיומו של השביעי, שהתחילו לשמוח שמחת השואבה סמוך לערב".

בשתי תשובות אלו יש התייחסות גם לשאלה נוספת. לאמור, מצאנו פיוטים המתארים באורך את שמחת בית השואבה, אבל לא נאמר בהם במפורש ששמחת בית השואבה נוהגת בשמיני עצרת. והנה היו קהילות מסויימות שנהגו לאומרם בליל שמיני עצרת או בליל שמחת תורה. לכאורה יש לתמוה מה ראו, החכמים או הקהילות, לקבוע את אמירתם בזמן ששמחת בית השואבה אינה נוהגת, וכבר תמה על כך ר"ד קורנילדי. 43 דברי ר"י עטלינגר וגם דברי ר' משה טובי שהובאו כאן בהערה 41 ודברי האדר"ת, יש בהם גם כדי ליישב שאלה זו.

אציין עתה לפיוטים מסוג זה:

אחד מהם הוא 'ארחמך ה' שגם בו וגם בתוספת שלו 'אדברה נא שלום' יש תיאור נרחב של שמחת בית השואבה. חיברו ר' אלעזר בעל הרוקח, והוא נאמר בליל שמיני עצרת על פי מנהג וורמייזא. 44

(364), עמ' קיז ס' קב (תשובה בשם רי"ל דיסקין ששמיני אין הכוונה לשמיני עצרת אלא לשמונה ימים מיוהכ"פ שבו נשמע קולו של כהן גדול ועד לתחילת שמחת בית השואבה אם חלה שבת ביום שני של סוכות). כן העיר בזה בתל תלפיות חלק מה (תרצ"ח), עמ' טו אות יג (בעמ' יח ציין לתוספת הבכורים). ראה עוד וילקט יוסף בעריכת ר"י הכהן שוורץ, שנה יח (תרע"ו), קונטרס א"ב, עמ' ד אות ה (ציין לתוספת הבכורים ולזכר דוד שהביא מתיקוני זהר וסיים שעל פי התיקוני זהר דברי הפייטן מיושבים. כך כתב למעשה גם זכר דוד). רא"י סורוצקין, גבורת יצחק על סוכות, תשס"ח, ס' עג (לרש"י שמחת בית השואבה נהגה רק שבעה ימים, אבל לפי הפייטן וכן לפי הרמב"ם נהגה גם בשמיני, אולם ללא כלי שיר, ואין קשר בין ניסוך המים דפסקינן כרבנן ולא כר' יהודה דרק שבעה ימים, לבין שמחת בית השואבה). 40. ר"י עטלינגר, בכורי יעקב ס' תרס"ט סק"א תמה על הפייטן. בשומר ציון הנאמן, מכתב צ"ב, כתב ר"י עטלינגר תשובה מפורטת יותר ועיקרה הבאתי בפנים. בתוספת הבכורים על בכורי יעקב כתב אותה בקיצור, ובסופה כתב: "שבשמיני אחר שעברה השמינו באהבה מה שרננו בשמחת מצוה זו בימי החג" וכו'. 41. כוונתו למחזור כמנהג פולין, מבואר ומתורגם אשכנזית בידי [בנימין] וואלף הידנהיים, ליום ראשון ושני של פסח, רעדלהיים, תק"ס. ר' משה טובי אב"ד האגוי כתב ביאור למערבית 'אזכרה שנת עולמים' לליל ראשון פסח ובראשה כתב: "דרך הפייטן, יום יביע אומר, ולילה יחיה דעת מעניני אותו הלילה בסילוק, כמו בליל ב' אור יום הנף לקצירת עומר, ובליל ש"ע שמחת בית השואבה, אף כי לא באותו הלילה הי' מ"מ אחרי ממוצא"י י"ט ראשון של חג ואילך נעשתה בחר לו ליל האחרון ולא הראשון" וכו'. 42. אוצר כתבי האדר"ת, תפלת דוד, מכון אהבת שלום, ירושלים, תשס"ד, עמ' קח. 43. ראה הערה 34. 44. מחזור (לעיל

♦ מוריה, שנה שלוש וארבע, גליון ד-ו (ת-תב). אלול תשע"ה

השני הוא הפיוט 'שמיני' אותותיו של ר' יוסף ב"ר נתן בן המאה הי"ב שהתוספת שבו 'בארות המים' מתארת באורך את שמחת בית השואבה, ואף הוא נאמר במעריב של שמיני עצרת, כפי שכתב מהרי"ל⁴⁵ ור' זלמן יענט.⁴⁶ במנהג וורמייזא הוא נאמר כליל שמחת תורה.⁴⁷ ויש עוד קהילות שנהגו לומר פיוטים אלו או בשמיני עצרת או בשמחת תורה, ולא נאריך בזה.

השלישי הוא פיוטו של ר' מנחם ב"ר מכיר מרגנסבורג בן המאה הי"א, שפיוטו 'מה אהבתי מעון ביתך' כולל תיאור של שמחת בית השואבה, ויש אומרים אותו כליל שמיני עצרת, או כליל שמחת תורה, ואחרים אומרים אותו בסוכות.⁴⁸

והנה ביחס לר' מנחם מצאנו בפיוט שכתב להושענות 'כהושעת אדם' שפייט בו: "יקב מחצבין סובבים ברעננה, רוננים אני והו הושיעה נא".⁴⁹ הסימט בשורה זו היא כשיטת ר' יהודה בסוכה פ"ד מ"ה, ולכאורה אינה כהלכה. אמנם במקום אחר כתבתי כי אין תימה בדבר, הואיל ופייטני ארץ ישראל ופייטני אשכנז הקדומים נקטו לעתים כדעת התלמוד הירושלמי. יש הסבורים שמהירושלמי עולה שהוא סבור כשיטת ר' יהודה שאומרים 'אני והו', ור' מנחם סמך על כך, ולכן פייט כר' יהודה, ולא אאריך בזה כאן.⁵⁰ נמצא שאת פיוטו של ר' מנחם ב"ר מכיר בדבר שמחת בית השואבה ושמיני עצרת, היה אפשר אולי ליישב בדרך זו. לאמור, גם כאן הוא נקט כר' יהודה שניסוך המים נוהג כל שמונה ובניגוד לחכמים. אלא שלא מצאנו במקרה זה סמך כל שהוא שהירושלמי הולך בשיטת ר' יהודה ביחס לניסוך המים.

אמנם אפשר להסביר את הפייטן בצורה נוספת. לאמור, שמחת בית השואבה קשורה עם ניסוך המים רק אליבא דהבבלי סוכה נ ע"ב:

איתמר, רב יהודה ורב עינא. חד תני שואבה, וחד תני חשובה. אמר מר זוטרא, מאן דתני שואבה לא משתבש, ומאן דתני חשובה לא משתבש. מאן דתני שואבה לא משתבש דכתיב ושאתם מים בששון. ומאן דתני חשובה לא משתבש דאמר רב נחמן, מצוה חשובה היא, ובאה מששת ימי בראשית.

לאמור, כאן אנו רואים ששמחת בית השואבה קשורה עם ניסוך המים. אבל כבר העירו התוספות במקום: "בירושלמי (סוכה רפ"ה) מפרש שמשם שואבים רוח הקודש שהשכינה שורה מתוך שמחה" וכו'. לאמור, לפי הירושלמי אין קשר בין שמחת בית השואבה לבין ניסוך המים, אלא זו שמחה בפני עצמה.⁵¹ נמצא שאפשר לומר שלדעת הירושלמי הכל מודים ששמחת בית השואבה נהגה בשמיני עצרת וכדברי המשנה (סוכה רפ"ד): ההלל והשמחה שמונה,⁵² ונמצא שהפייטן סמך על הירושלמי.

דומה שיש להביא ראיה לדברינו מפיוט שנתגלה בדורנו, שמחברו הוא ר' פנחס הכהן מכפרא,

הערה 35), עמ' 305-310, ובמבוא עמ' ל מס' 15. 45. ספר מהרי"ל סדר תפילות של חג הסוכות, מהד' ר"ש שפיצר, ירושלים, תשמ"ט, עמ' שעט. 46. ספר המנהגים לר' אייזיק טירנא עם מנהגי ר"ז יענט, מהד' ר"ש שפיצר, ירושלים, תש"ס, עמ' קעו. ראה גם עמ' רו. 47. ראה ר' יוזפא שמש, מנהגים דק"ק וורמייזא, עם ביאורים ע"י רב"ש המבורגר, ירושלים, תשמ"ח, חלק א, עמ' רכא, אות קפז. 48. ראה מחזור (לעיל הערה 35), מבוא, מס' 18, אות ב, ובהערה שם. הפיוט נדפס שם, עמ' 322-324. 49. ראה מחזור (לעיל הערה 35), עמ' 188. 50. ראה בספרי פתחי תפילה ומועד, ירושלים, תש"ע, עמ' 284-285. 51. וכבר עמדו האחרונים בשאלה אם שמחת בית השואבה קשורה לניסוך המים, ראה אוצר מפרשי התלמוד, סוכה, ירושלים, תשמ"ט, כרך ב, עמ' תתיז ד"ה בית השואבה ובהערות שם. 52. רש"י פירש שמיירי בשמחת שלמים, וכן משמע מהירושלמי שם, אבל עדיין ניתן לומר שאין זה מפקיע את הפירוש שהכוונה גם לשמחת בית השואבה, וכן כתב רש"א ורטהימר בתשובתו לעיל הערה 29.

נחמן חסידים

מוריה, שנה שלושים וארבע, גליון ד-ו (ת-תב), אלול תשע"ה ♦

שפעל בארץ ישראל בשנות הארבעים המאוחרות של המאה השמינית.⁵³ בקדושתא שכתב לשמיני עצרת אנו קוראים:⁵⁴ "יום השמיני בחג האסיף כחיווה/ כלולים לשמוח בשמחת בית השאובה/⁵⁵ לויים וכהנים על כנס ישיב להטיבה/ מודים לצורם על כל הטובה".

לכאורה פירוש האמור כאן הוא שביום השמיני אמר ה' שעלינו, המעוטרים בפאר,⁵⁶ לשמוח בשמחת בית השאובה. יש לדעת⁵⁷ שמצות השמחה נאמרה בתורה רק ביחס לחג הסוכות, הוא חג האסיף, וככתוב: "ושמחת בחגך... שבעת ימים תחג לה' אלהיך... והיית אך שמח" (דברים טז, יד-טו). אכן חכמים דרשו את הפסוק "והיית אך שמח" – "לרבות לילי יו"ט האחרון לשמחה" (ירושלמי חגיגה א, ד; 58 סוכה מח ע"א). זו אפוא כוונת הפייטן "יום השמיני בחג האסיף כחיווה", לאמור על שמחת יום השמיני חיווה ה' בפסוק "והיית אך שמח" האמור בחג האסיף. בזה מדויק לשונו "כחיווה", שנקט במכוון 'כחיווה' ולא נקט חיווה, ורמז בזה שמחת שמיני אינה מפורשת בכתוב, אלא היא נלמדת מדרשת הכתוב. ובעיקר, מדרשה זו למד הפייטן שגם בשמיני נוהגת שמחת בית השאובה כשם שהיא נוהגת בחג האסיף,⁵⁹ וכאומרו מיד לאחר מכן "כלולים לשמוח בשמחת בית השאובה".

הרי לנו מסורת של בני ארץ ישראל ששמחת בית השאובה נוהגת גם בשמיני עצרת.⁶⁰ אלא שהרצצה לדחות יכול לומר שכוונת הפייטן היא שיום השמיני בחג האסיף [יש לשמוח], כמו שה' ציווה עלינו לשמוח בשמחת בית השאובה, אלא שברור שזה פירוש דחוק. על כך יש להוסיף כי בקדושתא נוספת שחיבר ר' פינחס לשמיני עצרת, הוא מזכיר את שמחת בית השאובה ומתארה, וא"כ משמע מדבריו שהוא עניינא דיומא.⁶¹

53. על פי ש' אליצור, פיוטי רבי פינחס הכהן, ירושלים, תשס"ד, עמ' 9. 54. שם, עמ' 445. יש לציין שפיוט זה נתפרסם בראשונה על ידי מ' זולאי, 'ארץ ישראל ועליית רגלים בפיוטי ר' פינחס', ירושלים, מחקרי א"י, ספר ישעיהו פרס (תשי"ג), עמ' עח (=מ' זולאי, 'ארץ ישראל ופיוטיה' (עורך: א' חזן), ירושלים, תשנ"ו, עמ' 123), אלא שזולאי לא כתב פירוש לשורות אלו. 55. למלה זו יש נוסחים שונים, ואין כאן המקום להאריך בזה. 56. לכאורה יש לקרוא: כחיווה כלולים, ואין ביניהם הפסק אלא לצורך החרוז. 'כלולים' הוא כינוי לעם ישראל הואיל והם מעוטרים בפאר היינו תפילין. כך אני למד מפירוש אליצור לשורה זו. על 'כלולים' ראה גם שם עמ' 757, שורה 33. תואר זה על ישראל נמצא גם אצל פייטנים אחרים. ההמשך נתפרש שם כך: "בשמחת וכו', מוסב על שמחת חג האסיף". לא נתברר לי מה דעת אליצור לגבי שמחת בית השאובה המוזכרת כאן. 57. הרעיון המובא עתה העלה בפני בני בכורי בעז, והנאני. לפי רעיון זה אין צורך לחבר את כחיווה עם כלולים כפי שהצעתי בהערה הקודמת, אלא הם שני משפטים העומדים בפני עצמם. לפי פירוש זה גם נוח יותר הביטוי חג האסיף הנזכר כאן, שהרי חג האסיף כרגיל הוא סוכות ולא שמיני עצרת. 58. נקטתי כנוסח הירושלמי הנמצא כאן וכן הוא בכתב יד לידן כאן, וכן הוא נוסח הבבלי בסוכה, ולא כנוסח הנמצא לפנינו בירושלמי סוכה פ"ד ה"ד. אלא שהנוסח שלפנינו בסוכה הוא נוסח מתוקן. לאמור, בכתב יד לידן הנוסח הוא: "לרבות לילי יום טוב (האחרון) [הראשון] לשמחה או יכול אף לילי יום ה(ראש) [אחר] ון ת"ל אך". כאשר המוקף בסוגריים עגולים נמחק בכתב היד, ובמקומו נכתב הנמצא בסוגריים המרובעים. ראה תלמוד ירושלמי, מהד' האקדמיה ללשון עברית, ירושלים, תשס"א, סוכה, עמ' 651. אכן בספרי, ס"פ ראה, פסקא קמב, מהד' פינקלשטיין עמ' 195, הנוסח הוא כנוסח המוגה בירושלמי סוכה, ולא מצאנו שם חילופי נוסח. 59. חזוק להסבר זה אביא מדברי התרגום המיוחס ליונתן על הפסוק "ושמחת בחגך": "ותיחדון בחדות חגיכון בשאובתא ובחלילא אתון ובניכון" וכו'. נמצא אפוא כשאנו דורשים "לרבות לילי יו"ט האחרון לשמחה" הרי הכוונה היא לאותה שמחה שנהגה בסוכות, לאמור לשמחת בית השאובה. ואכן כבר דנו המפרשים מה טיבה של אותה שמחה בליל שמיני, וכיצד מקיימים אותה, ולפי האמור הדברים ברורים. 60. העבודה שדבר זה נזכר על ידי ר' פינחס הכהן בלבד, ולא מצאנו זאת (בינתיים) אצל פייטנים אחרים אינה צריכה להתמינה, שהרי יש עוד מנהגים של בני ארץ ישראל המוזכרים רק בפיוטיו, ראה פיוטי ר' פינחס (לעיל הערה 53), פרק תשיעי, מנהגי ארץ ישראל, עמ' 221-246, שם ניתנו דוגמאות למנהגים הנזכרים בפיוטיו, שלא מצאנום לפי שעה במקום אחר. 61. פיוטי ר' פינחס (לעיל הערה 53), עמ' 53.

♦ מוריה, שנה שלוששים וארבע, גליון ד-ו (ת-תב), אלול תשע"ה

אם צדקנו בכך הרי שנוכל לומר שהפייטנים האשכנזים שמנינו לעיל, אף הם הולכים בשיטה זו.⁶² האם גם הראשונים שנמנו במאמר זה והסבורים ששמחת בית השואבה אכן נהגה בשמיני עצרת העדיפו ללכת בעקבות בני ארץ ישראל, או שהיה להם הסבר אחר לכך, איני יודע לומר בזה דבר ברור, והדבר צריך עוד לפנים.

בסיום דבריי ברצוני לציין לשני פיוטים של הקליר הקשורים לענייננו, אבל קשה להסיק מהם מסקנה ודאית. תודתי לד"ר מיכאל רנד שהעמידני עליהם.

בשבעתא לשמיני עצרת 'מה יפו אחודים נעצרים', כתב הקליר כך⁶³:

חוזרי מסכך לבית / [כנס]ע סוכות ובנה בית / חרדו כל בני בית / בחלי פני בעל
הבית // [ט]בור בית ישיבה / עודו בסוד [ח]שיבה / טעם חשתו לשאבה / [ל]שמחת
בית השואבה // יופי כנורות / [...] ורות מכנורות⁶⁴ / יישרתי סיפלי נירות / ברא[שי
המנורות]

הפיוט נועד לשמיני עצרת כמוכח מתוכו, וכמוכח גם מהבית שהעתקתי בתחילה. לאחר מכן מוזכרת שמחת בית השואבה, וגם הכנורות וספלי השמן של המנורות לצורך התאורה. אלא שאין כאן ראיה ודאית שפייטן סבור שהיא נהגה באותו יום. הרי לנו הסברו של רנד לחלק מהפיוט: "טבור בית ישיבה" כינוי למקדש, שהוא טבור העולם ומקום ישיבת הסנהדרין... עודו בסוד חשיבה טעם לחשתו לשאבה לשמחת בית השואבה] בשעה שהמקדש עדיין לא היה קיים ורק עלה במחשבה, כבר תכננת ('טעם חשתו לשאבה') שתתקיים בו שמחת בית השואבה".

הפיוט השני של הקליר הוא קרובה לחנוכה 'אעדיף כל שמונה' וכך נאמר בה⁶⁵:

אעדיף כל שמונה בשוש⁶⁶ נרות / זכר לישע דישון מנורות

כבחלילים וכינורות / אהלל במ עלי נוראות

אשר הפליא מגן לגוני בנר חנוכה

לפי הקליר שמונת ימי חג החנוכה יש במ זכר לדישון המנורות. מנורות בלשון רבים ודישונם, מוזכרים לנו את המנורות של שמחת בית השואבה, שיש בה גם חלילים וכנורות. והרי לנו שמונת ימי חנוכה, כנגד שמונת ימי דישון המנורות, לאמור ששמחת בית השואבה נהגה גם בשמיני עצרת. אלא שיש כאן קושי בעניין החליל, שהרי המשנה קובעת שהחליל של שמחת בית השואבה הוא רק חמישה וששה⁶⁷ (משנה, סוכה נ ע"א). לכן היה אפשר לומר ש'דישון המנורות' הוא דישון

454-455, וראה גם גם בנוסח שני לאותו פיוט עמ' 456-457. ⁶² ברצוני להעיר כאן אודות פיוט הנאמר בשחרית של שמיני עצרת, לפייטן בלתי ידוע, ונמצא במחזור (לעיל הערה 35), עמ' 387-390, וראשיתו: "אלה עשיתם ואלה תעשו, בימים האלה כאלה ואלה תעשו". כלומר, הפייטן מונה בדלת דברים הנעשים בשמיני (או בשמונה) ובסוגר מברכם על מעשיהם לעתיד. בין השאר נאמר בו (עמ' 389): "כמו בטוב לב בשמיני סלסלוהו, כן טובי לב בשמיני יסלסלוהו. כמו בעצרת שמיני נצחוהו, כן על השמינית בנגינות ינצחוהו. כמו בשמחת שואבה דרשוהו, כן בששון שאיבה ידרשוהו. כמו בחליל חמשה וששה הללוהו, כן בחולת חלילים יחללוהו".

העתקתי שתי שורות ראשונות כדי שנראה את טיב הפיוט כפי שקבע הפייטן בתחילת הפיוט שהעתקתי לעיל. ועתה נראה את שתי השורות אחריהן. לפי שיטת הפייטן הרי שהשורה של "כמו בשמחת שואבה" וכו' משמעותה גם כאן שמדובר ביום השמיני, והברכה תהיה שגם בעתיד בששון ישאבו. השורה שאחריה "כמו בחליל" מתייחסת גם היא לשמחת בית השואבה אבל לפנינו חריג בכל הפיוט, והוא שהחליל של שמחת בית השואבה נוהג רק חמשה וששה, כלשון המשנה בסוכה רפ"ה, ואין מדובר כאן על ביום השמיני. אבל החריג מובן, כיון שהפייטן הזכיר קודם לה את שמחת בית השואבה הוסיף הפייטן עוד פרט הקשור לשמחה. נמצא שגם לפי פייטן זה, שמחת בית השואבה נהגה ביום השמיני. ⁶³ נתפרסמה בידי מ' רנד, בכתב העת גנוי קדם, ג (תשס"ז), עמ' 40*. ⁶⁴ לא ברור מה כוונת הפייטן כאן. ⁶⁵ ראה ע' פליישר, השירה העברית בספרד ובשלוחותיה, בעריכת ש' אליצור וט' בארי, כרך א, ירושלים, תש"ע, עמ' 168. ⁶⁶ כלומר, בשמחת. ⁶⁷ והקליר עצמו הזכיר זאת בפיוט הקודם, ראה רנד (לעיל הערה 63), עמ' 41*, שורה 45.

מוריה, שנה שלושים וארבע, גליון ד-ו (ת-תב), אלול תשע"ה ♦

הנרות של המנורה בבית המקדש, הואיל והקליר לא רצה לחזור שוב על המלה נרות, ולכן נקט מנורות. אלא שחסרה כאן ההקבלה לשמונה של ימי החנוכה, ולכן פירוש זה מוקשה אף הוא. נראה אפוא שהחליל כאן מכון לחליל של הקרבן שהוא דוחה שבת ויו"ט (סוכה שם), ונמצא שהקליר אכן רומז לשמונת ימים של שמחת בית השואבה⁶⁸.

[תשובת ר' ישראל בנימין באסאן]

כ"ח⁶⁹

היתה עלי מצות מעכ"ת לשית עיני על דברי הרב בעל מנורת המאור⁷⁰ בפ"ח מה' חג הסוכות שנראה מדבריו שהוא סובר על שמחת בית השואבה שהיתה בליל שמיני עצרת, ושכן כתבו בעל דרך אמונה⁷¹ וב' [על] ישרש יעקב⁷². ונתקשה כ"ת בדבר זה, שהוא נגד הגמרא ופסק הרמב"ם. ובוודאי תמיהא מילתא טובה⁷³, גם בעיני יפלא. והנה ספר דרך אמונה וישרש יעקב לא נמצאו אתי לעיין בהם. אבל ראיתי לבעל יד יוסף⁷⁴ בדרוש לשמיני עצרת שהביא דברי ב' [על] דרך אמונה⁷⁵ וכמסכים לדעתו כתב וז"ל, ואעפ"י שבגמ' משמע שבח"ה⁷⁶ היה ניסוך המים, הכל היתה הכנה ל[יום] זה וכו' והיתה שמחת בית השואבה רמז ואות וסימן לשמחה העתידה [עכ"ל].

ואני בעיני גברי קחזינא טעמי לא קאחזינא. דאפי' לר' יאודה דקסבר בפ"ד דסוכה (משנה, מח ע"ב) בלוג היה מנסך כל שמונה דלית הלכתא כוותיה, לא אישתמיט בשום מקום למיפלג אשמחה דסתם לן תנא החליל ה' וששה (משנה, נ סע"א) ומסקינן בגמ' פ"ה (נ ע"ב) דברי הכל שמחה היא ואינה דוחה וכו', ופירש"י שמחה יתירה היא ואינה מן התורה אלא לחבב את המצוה [ולא דחי שבת]. וליכא למימר דהתקיעות למילוי המים מיהא הו' דחו י"ט, דכבר מסקי התוס' התם פ"ה דף נ' ע"ב ד"ה ורבנן סברי עיקר שירה בפה, דאף התקיעות לא דחו י"ט ע"ש. וכן נר' מדברי רש"י שבדף נ"ד ע"ב אהא דמקשינן התם בגמ' אטו ע"ש שבתוך החג מי איתיה בכל שנה זמנין דלא משכחת ליה, ופירש"י לא משכחת ליה שיהיו בו תקיעות דמילוי המים דמתניתין, וה"ד כגון שחל י"ט הא' בע"ש דשמחת בית השואבה לא דחיא י"ט וכו' ע"ש. הרי בהדיא דפסיקא להו להני רבואתא דאפי' התקיעות של מילוי המים דהוו לצורך מצוה, כיון שהיו תוקעים בעת עשיית המצוה אפ"ה לא דחו י"ט וכ"ש שבת, ומינה אתיא בק"ו שהשמחה גרידא והחליל שלה לא דחיא כלל.

ומ"ש הרמב"ם סוף ה' לולב (הי"ב) לשמוח לשאר היום עם כל הלילה, הוא מדאמר ר' יאושע בן חנניה בגמ' פ"ה דף נ"ג א' כשהיינו שמחים שמחת בית השואבה לא ראינו שינה בעינינו וכו' משם לתמיד של בין הערבים ומכאן ואילך לשמחת בית השואבה ע"כ. ואין ללמוד מזה דגם בליל שמיני עצרת היו שמחין, שהרי פסק בהדיא (שם) וז"ל, וכן בכל יום ויום מימי חש"מ וכו'. וע"ש ה' י"ד וז"ל ומשמחין במקדש בימי חג הסוכות ע"כ, ואין במשמע זה חג שמיני. ועוד בפסחים פ"ז דף ע"א (ע"א) דמותיב רבא בהא דתנן ההלל והשמחה שמונה, וא"א וכו' זמנין סגי אין דלא משכחת לה אלא שבעה כגון שחל י"ט הא' בשבת וכו', פריק רב הונא בריה דר"י משמחו בשעיר הרגלים, ואמר רבא שתי תשובות וכו', ועוד כהנים אוכלין וישראל במה שמחים, ופריק רב פפא

68. בפיוט נוסף לשמיני עצרת של הקליר שפרסם רנד (לעיל הערה 63), עמ' 32*, נאמר בו: "דגלינו למועד השיבה / וממרחקים שובבה / לשמחת בית השואבה". ברור שגם כאן ניתן לומר שזו ברכה כללית על כל מה שאירע בחג הסוכות. 69. סימן השאלה בכתב היד. 70. ראה לעיל וליד הערה 25. 71. ראה לעיל הערה 27. 72. ר' יעקב לוצאטו, כונות האגדות הנקרא כפתור ופרח (פירוש המחבר נקרא בשם ישרש יעקב), סוכה פרק החליל, מאמר לג, אמשטרדם, תס"ט, דף נב ע"א. יש לדעת שפירושו של ר"י לוצאטו הוא בעיקרו ליקוט של פרשנים, ואף כאן הביא את דברי דרך אמונה, ולא כתב את דעתו. 73. טובא. 74. ראה לעיל הערה 26. 75. אכן הוא ציין לדרך אמונה אלא שנפלה טעות בציון, וצ"ל כמו שצינתי בהערה 27. 76. שבתול המועד.

♦ מוריה, שנה שלוש וארבע, גליון ד—ו (ת—תב), אלול תשע"ה

משמחו בכסות נקייה ויין ישן ע"כ. ואם איתא, לימא דמשמחן בשירות ותושבחות, אלא ודאי ליתא להא מילתא כלל.

ומפני שראיתי לשון בעל דרך אמונה נוטה בטעמו לטעם נסתר באומרו והוא בשמיני עצרת הנזכר הנעשה בעד האמונה וכו', ראיתי לגלות און כ"ת שאין דרך האמת מסכים עמו, כי לפי מה שיכולתי להציץ מבין חרכי המחברים אין ענין שמחת בית השואבה שוה לשמיני עצרת, לפי שקדושת חג שמיני גדולה משאר ימים ואין לשמחה זו מקום ביום זה כמו שהאריך הרמ"ק בס' אור יקר שלו בבבא מציעא לפי התיקונים תיקון עשרין, 77 וזהו שכת' ושמחתם לפי ה' אלקיכם שבעת ימים (ויקרא כג, מ) דווקא, אלא שסוד ה' ליריאו ואין לנו עסק בנסתרות.

אבל בהא סלקינן ובהא נחתינן, דדברי בעל מנורת המאור הוו כשגגה שיוצאה מלפני השליט. ו[אל] יתמה כ"ת על החפץ כי בהיותי מוכן על דבר זה ובודק עד מקום שידי מגעת, מצאתי ראיתי כמות זה פליאה דעת ממני בס' המנהיג וגדולה היא אלי, שכתב בה' החג סי' נ"ד וז"ל, וזאת הברכה בשמחת התורה שכתוב בו בשמיני עצרת והיית אך שמח (דברים טז, טו) ודרשו בו⁷⁸ לרבות כל מיני שמחות לשמחה, לפי שהוא תשלום כל קרבנות החג על מי שלא חג י"ט א',⁷⁹ ולענין בל תאחר, ולענין שנת הביעור שהיתה (שהיתה) בחג מקצה שלש שנים כדתנן במס' מעשרות (פ"ה מ"ו), והיו עושי י"ט גדול בזמן הבית בשמחת בית השואבה,⁸⁰ וע"ז שנינו בד' פרקים בשנה המוכר בהמה לחבירו צריך להודיעו אמה מכרתי לשחוט (משנה, חולין פג ע"א) וכו', וערב י"ט אחרון של חג לפי⁸¹ שהיו משלימים כל הנדרים והנדבות שהיו עליהם משום דכתיב והיית אך שמח ע"כ. הנה בדברי קדוש זה ב' תמיהות גדולות. הא' שאין תרופה לה לע"ד מ"ש ולענין שנת הביעור שהיתה בחג מקצה ג' שנים כדתנן במס' מעשרות, ומתניתין בהדיא קתני דפסח,⁸² וכן הסכימו כל המפרשים והרמב"ם (מעשר שני יא, ג) ג"כ. הב' שנראה מדבריו ששמחת בית השואבה בשמיני עצרת היתה, ואנן יתמי דיתמי אין לנו אלא משנה שלימה וגמרא ערוכה ודברי הרמב"ם, כי רק הוא לבדו נשאר לנו בהלכתא למשיחא, וטעמא דדרשנים לא ניקום ונפרוש.

77. דומה שכוונתו לקטע הנמצא בתיקון כ"א (ויש להגיה כאן: עשרים ואחד), כפי שמצינו לעיל בהערה 33. הפירוש אור יקר שהיה טמון בכתב יד נדפס רק בימינו בכרכים רבים ועדיין לא נסתיימה המלאכה. בשער הספר נכתב: תיקוני הזהר... עם פירוש אור יקר... וזה לשון קדשו של המחבר הק' בריש פירושו על התיקונים: החלק הזה יהיה בביאור התיקונים בס"ד וחלקתיו לתלתא בבא... כו' ה... ירושלים, תשס"ז. עד כאן לשון השער. הקטע האמור נמצא בתיקון כא, בבא מציעא, שער ח, סוף סי' ז, עמ' רמט-רנ, וראה שם באור יקר. 78. בקובץ נעם (בעריכת הר"מ כשר), שנה כ (תשל"ח), עמ' ו-ז, התפרסמו הגהותיו של ר"י פערלא על ספר המנהיג. כך נכתב שם על דברי המנהיג הללו: "כן דרשינן בפ"ק דחגיגה ח' ע"א אבל לא מהך קרא דאך שמח אלא מקרא דלעיל מיני' דכתיב ושמחת בחגך ע"ש וגם עיקר הדבר תמוה ואינו מובן מאי ענין דרשא זו לכאן ואולי י"ל דט"ס יש כאן וצ"ל לרבות לילי שמיני לשמחה כמו שדרשו בפרק לולב וערבה מ"ח ע"ש ועי' בפירש"י שם, מיהו בלא"ה עיקר לשון המנהיג בזה מגומגם דאיזה טעם יש בזה לענין לקרות וזאת הברכה בשמחת תורה", וראה במנהיג, מהד' רפאל, עמ' תיג שהעיר בדומה לכך. 79. חגיגה ט ע"א משנה וגמ' שם. 80. על כך העיר ר"י פערלא הנ"ל (הערה 70): "תמוה מאי ענין שמחת בית השואבה לכאן הרי קי"ל דניסוך המים אינו אלא שבעה וכבר עבר זמנה כיו"ט האחרון של חג". 81. כך כתב רש"י בעבודה זרה ה ע"ב ד"ה ערב: "מפני שהוא יום השלמת קרבנות החג דתנן מי שלא חג וכו'". אבל בחולין פג ע"א ד"ה כיו"ט האחרון של חג כתב: "היו מרבין בשמחה מפני שרגל לעצמו הוא וחביב עליהן", וציין לכך במנהיג מהד' רפאל. 82. יש להעיר כי מצאנו לפייטן ר' אליעזר ב"ר שמשון, שפעל בזמנו של רש"י, שכתב פיוט למעריב של יו"ט ראשון דסוכות המתחיל 'חג האסיף' ויש בו חלק גדול מאוד המדבר על וידוי מעשרות. ראה מחזור (לעיל הערה 35), עמ' 18 ואילך, וכבר נתקשה בזה ר' דוד טעבלי שיף בספרו לשון הזהב, אפענבאך, תקפ"ב, בחלק החידושים על המשניות, סוכה פ"ד מ"ט, שהרי הוידוי הוא בפסח, וגם גולדשמידט במבואו עמ' כח הערה 21, עמד על כך שהפיוט אינו מתאים לסוכות.